

HANGYA UJSÁG KÖNYVTÁRA

ALMÁSI BALOGH PÁL DR. ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA

ÍRTA:

VITÉZ FIALOVSKY BÉLA DR.
A „HANGYA“ KÖZPONT FŐORVOSA

1933

A HANGYA-UJSÁG KIADÁSA

HANGYA-UJSÁG KÖNYVTÁRA

6. SZÁM

**ALMÁSI BALOGH PÁL DR.
ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA**

ÍRTA:

VITÉZ FIALOVSKY BÉLA DR.
A „HANGYA” KÖZPONT FŐORVOSA

1933

A HANGYA-UJSÁG KIADÁSA

*Balogh Pál portréja.
(Fia, Balogh Zoltán festőművész alkotása.)*

BEVEZETÉS

«A derék nem fél az idők mohától.
A koporsóból kitör és eget kér,
Érdemét a jók, nemesek s jövőző
századok áldják»...

B e r z s e n y i.

Egy emberöltő telt el azóta, hogy a Calvin-téri református templom hatalmas sírboltjának kapuja feltárult almási Balogh Pál dr. teteme előtt, hogy elfoglalja ott helyét a dunamelléki református egyházközség kiválóságai sorában, azt a helyet, melyet nem születés, nem rang biztosított számára, hanem ezeknél sokkal több: erkölcsi nagyság, egyéni kiválóság.

Ez a Balogh Pál dr. azonos azzal a történelmi alakkal, kit Herczeg Ferenc «A híd» című színművében gr. Széchenyi István háziorvosaként hív életre a multból és aki a «legnagyobb magyar» legnagyobb politikai ellenfelének, Kossuth Lajosnak is éveken át volt kezelőorvosa és rabsága idején meghitt bizalmasa.

Mikor ezeknek a történelmi tényeknek nyomára jöttem és megtudtam, hogy almási Balogh Pál nemzeti létünk legsötétebb, de egyszersmind legdicsőbb korszakának jólismert, köztisztelőben álló egyénisége volt, majd mikor kezembe kerültek a Balogh-család kincsként őrzött relikviái közül Kossuthnak orvosához írt levelei, leküzdhetetlen érdeklődés támadt bennem iránta és kutatni kezdtem, hogy ismerjem ennek a férfiúnak életét.

És minél több életrajzi adat birtokába jutottam, és minél nagyobb halmazát láttam magam előtt kéziratának és nyomtatásban megjelent munkáinak, ér-

deklódésem is oly arányban fokozódott napról-napra. Már nemcsak egy kiváló orvoselődömet láttam benne, nemcsak Széchenyi István és Kossuth Lajos házi-orvosát, hanem egy rendkívül sokoldalú, ritka műveltségű férfiút, ki egész életét magasabb emberi céloknak szentelte és kinek nemes alakja ma — közel egy évszázad távlatából is — típusaként áll előttünk a nagy idők nagy szellemének.

Azt a mélységes pietást, mellyel kéziratait, könyveit lapoztam, kétségkívül még fokozta korának, a mult század negyvenes éveinek és ezen évek minden relikviájának rám gyakorolt nagy hatása. Az egyetem kéziratárának komoly csendjében néha szinte templomi áhitat ragadta meg lelkemet. Elmerülve munkáinak tanulmányozásába, a Tud. Akadémián látott mellszobra és több rézmetszésű arcképe nyomán jól emlékezetembe vésődött vonásai szinte meg-elevenedtek lelkemben és úgy éreztem, mintha almási Balogh Pál dr. mellettem állna és nemes szerénységével tiltakoznék az ellen, hogy fel akarom idézni őt a multból a jelenbe, olyan korba, melynek önző, erkölcsi ideálokat alig ismerő szelleme annyira idegen neki.

És én — mintegy invokációkép — mégis felidézem az ő génuszát: ragadjon a régmult nagy idők eszmevilágába, hogy életművét a maga tiszta fényében láthassam és tárjam az utókor elé.

Munkámban erős támaszom volt dr. *Komáromy Béla*, ki baráti készséggel gyűjtötte számomra az életrajzi adatokat és dr. *Domanovszky Ákos*, aki nagy szaktudással és lekötelező szívességgel irányította bűvárlatunkat. Fogadják mindketten hálás köszönetemet.

Balogh Pál ifjúsága. Hahnemann és a homeopathia

1794-ben Nagybarcán született. Atyja, Balogh Mózes ref. lelkész, puritán, de egyszersmind igen gondos nevelésben részesítette. Középiskolai tanulmányait Sárospatakon végezte, majd Késmárkon törvényt hallgat a nagyhírű Adorján tanárnál. Hamarosan meggyőződik azonban, hogy a jogi pálya nem neki való, szellemét nem tudja lekötni. 1817-ben Pestre jön és beiratkozik az orvostudományi szakra, 1822-ben abszolvál, 1823-ban doktorrá avatják. Egyéb studiumai mellett szinte játszva tanulja a nyelveket, sorra egymásután a német, francia, angol, majd a spanyol és olasz nyelvet. 1825-ben ismereteinek gyarapítása céljából külföldre megy, bejárja Németország legnagyobb városainak kórházait és tudományos intézeteit. Megismerkedik Németország legkiválóbb tudósaival és költőideáljával, Goethevel is, ki igen szívesen, sőt kitüntető kedvességgel fogadja. Németországban — Köthenben — ismeri meg a hasonszenvi gyógymód megalapítóját, Hahnemann Sámuel dr.-t és rendíthetetlen követőjévé szegődik.

A homeopathiát ma már nálunk kevésbé ismerik. Legjobban eredeti hazájában, Németországban van elterjedve, hol éppen a közelmúltban: 1928-ban a berlini egyetem tanszéket állított fel számára. Abban az időben azonban, mikor Balogh Pál dr. élt, Európa csaknem minden államában ismerték és alkalmazták és mai tudásunk alapján ítélve is meg sok tekintetben üdvös volt az emberiségre és egyáltalán nem csodálkozunk rajta, hogy európai hírű orvosok is akadtak követői között. Maga Hahnemann is nagytudású orvos volt, nemcsak medikus, de ki-

váló kémikus is. Kutatásai közben önmagán vizsgálta a chinakéreg hatását és azon tapasztalatra jutott, hogy egy nagy adag china a váltólázhoz hasonló tünetet okoz, míg a kis adag a váltólázat meggyógyítja. Ebből azt következtette, hogy a betegségek, melyek olyan, illetőleg hasonló tüneteket mutatnak, amilyeneket bizonyos gyógyszerek nagyobb adagjai belsőleg bevéve előidéznek, meggyógyulnak ugyanazon gyógyszerek igen kicsiny adagaitól. Ez volt a homeopathia alapelve és a gyógy mód lényege: «similia similibus curentur». Abban az időben, mikor Balogh Pál orvosi gyakorlatot folytatott, a kuruzslás szertelenül el volt terjedve. Sok orvostörténelmi adat bizonyít amellet, hogy minden tudományos alapot nélkülöző gyógyeljárások voltak alkalmazásban és mert a szervezet kémiai struktúráját és a gyógyszerhatástant kellőképp még nem ismerték, a gyógyszereket csak tapasztalati (empirias) alapon használták és a túlzottan adagolt szerekkel sokszor több kárt tettek, mint hasznot. Ezzel szemben a homeopathiának nagy előnye volt, hogy a kuruzsláshoz szokott embert visszavezette a természetes, egyszerű életmódhoz és gyógy módhoz. Gyors elterjedését egyszerűségén kívül főleg olcsósága segítette elő és Balogh dr. szociális érzéke megtalálta benne azt, amire a nép érdekében szükség volt.

Hazatérve sok megtámadtatás és üldözés dacára ezen gyógy mód terjesztésén küzd és mint homeopatha orvos, igen nagy sikerrel gyógyít. Pacienturája a legelőkelőbb családok köréből kerül ki, neve csakhamar országszerte ismertté lesz.

De Balogh Pál orvosi ambícióját az előkelő pacientura nem elégíti ki. Fáj neki a közegészségügy

elhanyagolt volta, a szegény néposztály, a jobbágság nyomorúságos helyzete. A közegészségügy a homeopathia terjedésével némileg javulásnak indult ugyan, mert a gyógmód olcsósága következtében a kórházak gyógyszerköltsége hatalmasan csökkent s ezzel természetesen a nép betegellátása megjavult, de ő ezzel még nem éri be. Nemzetközi kongresszusokra jár, behatóan tanulmányozza a művelt nyugati nemzetek népjóléti, egészségügyi intézményeit és mindent elkövet, hogy azokat — legalább részben — itthon is megvalósítsa. A népegészség szemmeltartása érdekében statisztikai kongresszusok összehívását sürgeti; kárhoztatja, hogy a statisztikában mindenütt közösen szerepelünk Ausztriával, aminek nagy kárát látjuk, mert a magyar nemcsak nyelvében, jellemében különbözik minden más nemzettől, de testalkata és kórhajlamai is mások, mint a germáné s éppen ezért fajunk érdekében külön statisztikát követel. 1834-ben külföldi kitüntetésben részesül: a berlini és lyoni orvostársaság levelező tagjává választja.

Nyelvészeti munkássága

De nemcsak mint orvos volt kiváló a maga korában, sokirányú tehetsége más téren is bontakozik.

Ugyanabban az időben, mikor heves tollharcot folytat a hasonszenvi gyógmód tudományos vitatása ügyében, melynek kapcsán sok kíméletlen üldözést és megtámadást szenved és ver vissza, a nyelvészet tereén is polémiákba kezd. Egymásután jelennek meg idevágó dolgozatai és csakhamar központjává válik egy igen élénk tudományos eszmecserének. A nyelv-

vészet tárgykörébe tartozó számos fejtegetése és dolgozata alapján választja meg a Magyar Tudományos Akadémia 1830-ban levelező-, majd 5 évvel később rendes tagjává. Tehát abban az időben éri ez a kitüntetés, amikor az 1831-ben elhunyt Kazinczy Ferenc szellemének hatása alatt megújhódott magyar nyelv még a nyelvújítási harcok korát élte, amikor tehát éppen a nyelvészeti munkák képezték a legszigorúbb kritika tárgyát. Különösen Bugát Pál egyetemi orvostanárral — szintén akadémiai taggal — keveredik éles vitába.* Bugát, mint tudjuk, az orvosi műnyelv magyarosításában nagyon is erőszakosan járt el. Érthető, hogy ez sértette Balogh Pál kiváló nyelvérzékét. Tagadhatatlan, hogy Bugát Pálnak nagy érdemei vannak e téren, mert nemcsak nyelvünk, de a hazai tudományok fejlődése és terjesztése érdekében igen fontos volt, hogy az idegen — főleg latin és görög szavakat — anyanyelvünkön is ki tudjuk fejezni, de a vitában mégis Balogh Pálnak volt igaza, mert orvosi nyelvünkben ma is igen sok a rossz magyar szó, melyek nem éppen díszei szókincsünknek. Természetes tehát, hogy egy olyan nyelvzseni, amilyen Balogh Pál volt, aki anyanyelvén és a klasszikus nyelveken kívül még öt európai nyelven beszélt, nemcsak szóban, hanem írásban is abszolút tökéletességgel bírta ezeket, saját anyanyelvének faji sajátosságait jobban ismerte és jobban fájt neki, tehát jogosan kelt ki ellene, ha az erőszakos szóképzés nyelvünk szépségének rovására történt.

* 1831-ben jelent meg: A visszaigazításra való feleletnek visszaigazítása. Feleletül prof. Bugát Pál úrnak a magyar nyelv ügyében.

Jellemző sokoldalú tudományos munkásságára, hogy az Akadémia ugyancsak 1835-ben száz arannyal jutalmazza «Tudományos művelődésünk története» című pályamunkáját, mely már nem nyelvészetrel foglalkozik, hanem filozófiai tárgyú és amelynek elismert nagy érdeme, hogy a hazai bölcsélet addig élvezhetetlen nyelvezetét magyarrá teszi, szinte újjáteremti.

Széchenyi

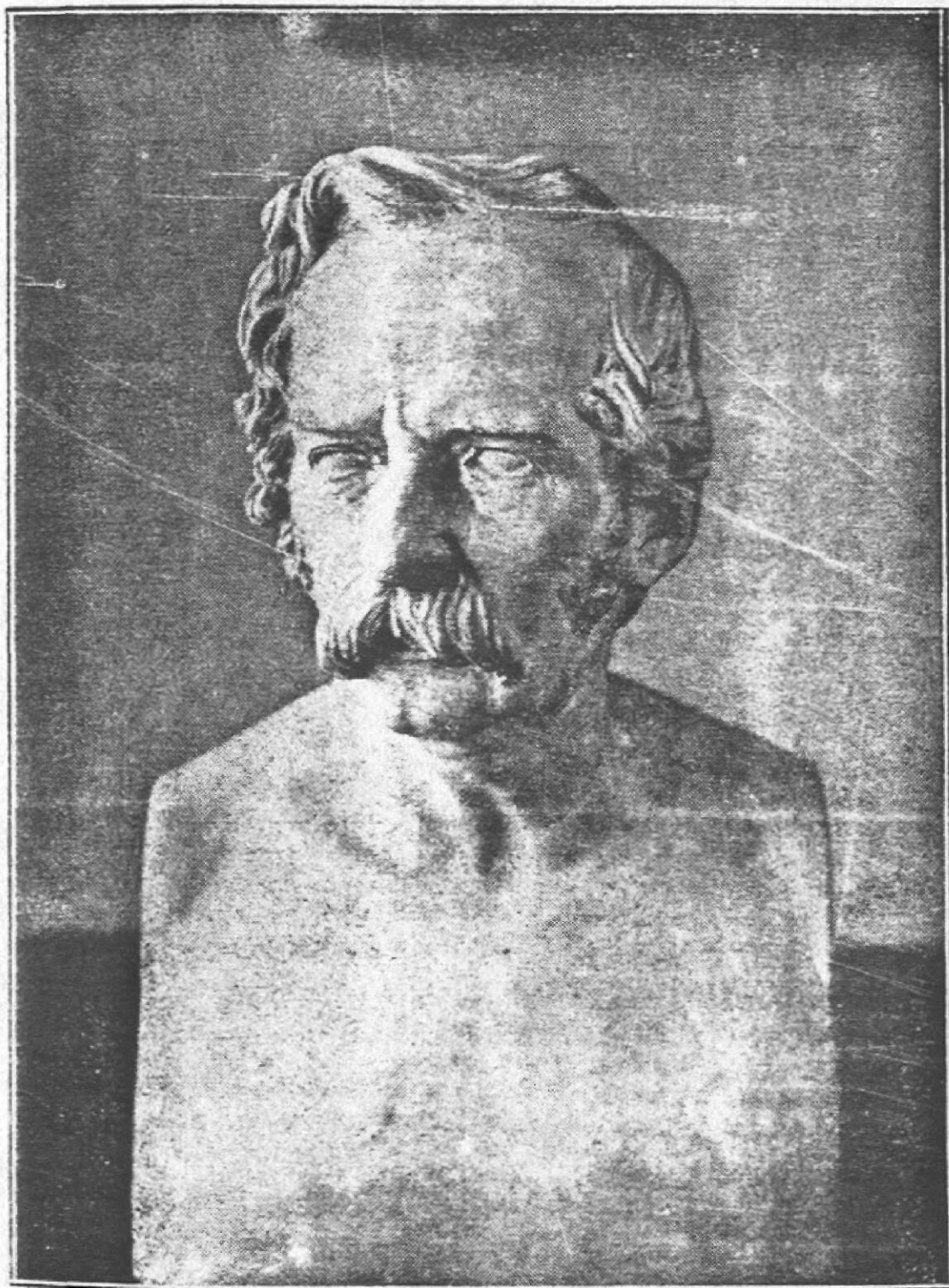
Nagy nyelvtudása, valamint az a finom, közlékeny modor, melyet családjá körében elsajátított, segítették őt egész ifjú korától abban a törekvésében, hogy úgy itthon, mint külföldön, a legjelesebb férfiakkal jusson érintkezésbe.

Itthon nemcsak orvosa a Széchenyi-családnak, de magának a nagy férfiúnak, Széchenyi István grófnak barátságát is megnyeri és ez a meleg baráti viszony nagy hatással volt rá, minek nyomait megtaláljuk Balogh Pál jellemén és élete folyamán egész munkásságán. Ugyanazok a magasztos, szent célok hevítették lelkét, ugyanaz az önzetlenség jellemzi minden cselekedetét. Ez a lelki rokonság készíteti Széchenyit arra, hogy minden politikai, gazdasági s általában minden közérdekű tervét megbeszélje orvosbarátjával. És bár korának legjobban elfoglalt orvosai közé tartozott, kihez nemcsak a fővárosból, de az ország legtávolabbi vidékeiről is tömegesen sereglettek a betegek, orvosi gyakorlata mellett mégis mindenütt ott van, élén minden fontosabb társadalmi mozgalomnak, sőt értelmi szerzője több olyan intézménynek, mely nemzeti haladásunkat szolgálta szellemi vagy anyagi téren.

A politikai életben ő maga azonban aktíve soha nem vett részt. Így érthetjük meg, hogy egyformán lelkes híve Széchenyinek és Kossuthnak és az marad pártatlanul akkor is, mikor a kettő politikailag már teljesen eltávolodott egymástól és mikor a kölcsönös nyílt gyanúsítgatásokkal a vita már személyeskedéssé fajult közöttük.

Nem a véletlen játéka volt, hanem rokonszenves egyénisége, orvosi tudása és lelkiismeretessége nyerte meg számára e két nagy férfiú bizalmát és rajtuk kívül az ország értelmi kiválóságainak, valamint a nép legszélesebb rétegeinek tiszteletét, szeretetét. A múlt század társadalmi, kulturális vagy politikai életében szerepet játszó egyéniségek között alig akad, kinek nevével ne találkoznánk orvosi naplójában, mely minden megkülönböztetés nélkül, érdekes tarkaságban tárja elénk sokezer betegének névsorát, egyszerű polgárok között a legelőkelőbb arisztokratákét* és a nevek mellett apróbetűs, pontos feljegyzéseit a kórtüneteknek, az alkalmazott gyógyszereknek a betegség egész folyamán, hű tükörképeként annak a pedáns, lelkiismeretes alaposságnak, mellyel orvosi munkáját végezte főrangú betegeinél és a nép gyermekeinél teljesen egyformán.

* Bornemissza Pál, gróf Wesselényi István, gróf Zichy Edmond, gróf Bethlen Hermina, gróf Festetics Pál, gróf Wenkheim János, Wenkheim Mária, gróf Szapáry Fanny, Majláth György, Ocskay-család, Kazinczy Klára, Kendeffy Katinka grófnő, Orczy-család, gróf Erdődy-család, gróf Batthyány Ilona, gróf Szapáry Gyula, Augusztá, Imre, gróf Zichy Kázmér, Manó, Nádasdy Ferenc, Fáy András családja stb.

*Balogh Pál mellszobra a Magy. Tud. Akadémiában.
(Izsó Miklós alkotása.)*

Kossuth

Kossuthtal a harmincas évek közepe táján ismerkedik meg személyesen. Kossuth ebben az időben sokat betegeskedik és makacs gyomorhajával gyakran felkeresi Baloghot.

Ettől kezdve éveken át kezeli krónikus betegségében, mely nehezen javul, mert az előírt diétát nem tartja be pontosan, mint azt egyik alább közölt levélben ő maga is beismeri. Ugyanez a levél azonban más szempontból még sokkal érdekesebb. Azt olvassuk benne, hogy Kossuth a Tudósításokat rendszeresen megküldte orvosbarátjának akkor is, amikor azokat — már nem állván diétai oltalom alatt, — a nádor betiltotta s amikor, mint tudjuk, éppen a Tudósítások miatt Kossuth rövidesen fogságba kerül. Ez a levél a következőket tartalmazza:

9. Mai. 837.

A Tudósításokat mindig rendszeren meg fogom küldeni, amint most a XIX. számot küldöm; — 's igen öröömre szolgálnd, ha azokat olvasásra 's megtartásra méltatja kedves barátom; — a XIV—XVIII. számokat azonban csak vasárnap fogom maradandólag megküldhetni, azok csak elolvasásra voltak szánva, minthogy Arad v'gye részére irvák, 's a megye megbizottja holnap szándékozván indúlni, esedezem, méltóztassék azokat most visszaküldeni.

Orvosságom elfogyott, semmi különös változás nincs egészségem állapotjában — kivévén, hogy tegnap v. tegnapelőtt délután kisétálván, hazajöttömkor kevés járás után is szokatlanul lankadtnak

éreztem magamat; — reggel pedig, kivált, ha dohányoztam, egy kis szédelésforma »Üblichkeit« jelengeti magát. De ugy a lankadság, mint ez, hamar elmulnak. — Méltóztassék meghagyni inasomnak, mikor alkalmatlankodhatik orvosságért. Anynyit megvallok, hogy a napokban nem a legszorosabb diätát tartottam.

Szives tisztelettel

Kossuth.

Mikor Kossuth betegségéből már kezd felépülni, Balogh tanácsára üdülés céljából pesti lakásából a Zugligetbe költözik, hogy elgyengült szervezete a jó levegőn megerősödjék. Itt fogják el 1837 május 4—5-e közötti éjjelen. Egy ötvenfőnyi fegyveres csapat gróf Thurn József vezetésével körülfogja a mai «Disznó-fő» közelében levő «Isten szeme» villát és Ötvös József ügyész utasítására letartóztatják. Egyenesen a várba viszik a volt Bécsi-kapu mellett levő kaszárnya börtönébe. Az alig lábadozó beteg napsugaras ott-honából a börtön sötét, nyirkos cellájába kerül, melynek ablaka majdnem teljesen be van falazva, csak felülről szűrődik be némi világosság. Ide jár be hozzá Balogh mindjárt kezdettől fogva, mert állapotában csakhamar visszaesés mutatkozik. Mint aki politikailag soha nem exponálta magát, Kossuth kérésére könnyen megszerzi erre az engedélyt. Vállalkozása azonban igen nehéz feladat elé állítja, mert mint orvos, szinte meg van bénítva cselekvésében. Tudja, hogy a börtön levegője, a rabkoszt és mindaz a lélekölő momentum, mely a raboskodással jár és amiken minden törekvése dacára sem volt módjában segí-

teni, az elgyengült, leromlott szervezet ellenállóképességét még inkább aláássák. Tudja azt is, hogy betegségért egy egész nemzet aggódik és a nagy felelőség kétszeres súllyal nehezedik lelkére, mert ő maga is a legmelegebb vonzalommal és részvétellel van iránta.

Telnek a hónapok, telnek az évek — és a szabadság fanatikusa börtönben sínylődik férfikorának legszébb idejében. Orvosa aggódva látja, mint változik meg lassankint egész külsejében: délceg tartása hajlottá válik, szép sötét haja megritkul, arcbőre feltűnően sáppadt és foltos, járása roskatag. Szeretné korlátozni túlzott szellemi munkájában, de nem meri, mert tudja, hogy csak az teszi rá nézve elviselhetővé a rabéletet.

Végre — mint tudjuk — az 1839/40-i országgyűlés ellenzékének s főleg Deák Ferencnek erélyes követelésére több politikai fogollyal együtt kegyelmet kap. Ellenségei csakhamar meggyőződhetnek róla, hogy szigorú fogsága inkább fejlesztette, mint elzsibbasztotta szellemét. Testileg azonban annál jobban megviselt és egészségét a visszanyert szabadság sem tudja helyreállítani, annál kevésbé, mert nem kíméli magát.

Balogh Pál szerepe tehát Kossuth kiszabadulásával nem szűnt meg, sőt nem is vált könnyebbé. Előbb a fogság sorvasztó légkörében, most a rég szomjazott szabadság pihenést nem engedő, emésztő munkájában látja a veszedelmet. Aggodalmi nem voltak túlzottak. Lázak sorvasztják, fizikuma már alig bírja az iramot és bekövetkezik, amit előre sejtett, amitől annyira féltette: 1848 májusában, mikor

Kedves barátom uram!

Ezen gyulátásos kérdés idő: contrabalanciozására még
egy pont valószínű bevehetnek. Azé monyják feleslegesen
idős nem áll. Ha lenne pedig a bevétel raggós.

Tisztelettel és nagyrabecsülettel

Bécs Decemb. 19. 1836.

Kossuth
K. P.

Szerencsés jó reggelt!

Küldök paranzolási kéreim az országos nagamnak -
Anyánéknak segrag vettek be, és még van egy bevételre gyűjgözésük.

Kossuth
K. P.

mint pénzügyminiszter, pénzek veretéséről gondoskodik, kénytelen hivatali szolgálatával felhagyni, mert tüdővérzés lepi meg.

De a betegség most sem tudja hosszabb időre ágyba kényszeríteni, hatalmas szelleme nem tűri a test béklyóit. Alig áll lábra, »in medias res«, folytatja félbenhagyott munkáját. Pedig annyira gyenge, hogy néha ülve kénytelen elmondani parlamenti beszédét és megesik, hogy a szószékről úgy viszik haza betegágyába. A lapok figyelmeztetik a nemzetet, imádkozzék életéért.

A Teremtő meghallgatja a magyarok imáját, a véges emberi tudásnál nagyobb hatalom fogadja oltalmába annak a férfiúnak életét, aki egy nemzet megtiport jogaiért, szabadságáért küzd a zsarnokság ellen és megáldja patriarcha korral, hogy egy vesztett háború után, melyben a magyar megtisztult saját bűneitől, távol hazájától, egy hosszú életen át hirdesse a magyar igazságot és megszerezze a népek millióinak részvétét, saját magának pedig a világtörténelmi nagyság glóriáját.

Angol-Magyar Kereskedelmi Intézet. Iparegyesület

Az a megértő, bizalmas viszony, mely Kossuthot és Balogh Pált egymáshoz fűzte, nem merült ki kizárólag abban a ragaszkodásban, amit a beteg orvosra iránt érez, sőt talán nem is abból fejlődött. Balogh Pál, mint általában ennek a gyönyörű kornak többi nagy embere is, minden szabad idejét a közügyeknek szentelte. Sokszor találkoztak a vármegyegyűléseken, gazdasági társadalmi egyesületekben. Itt

— közéleti szereplésük színterén — ismerték meg egymás gondolatvilágát, törekvéseit, programját, mely a nemzeti élet minden körére kiterjedt. Balogh egész sorozatát pendítette meg azoknak a reform-eszméknek, melyeket aztán irataival, a társadalom terén buzdításaival népszerűsített és érlelt és nem egy olyan gyakorlati alkotásra irányuló terve volt, amit később Kossuth valósított meg, vagy fejlesztett tovább. Ilyen nagy gyakorlati jelentőségű eszméje volt az ú. n. Angol-Magyar Kereskedelmi Intézet és az Iparegyesület. A hagyatékában levő Kossuth-levelek között több olyant találunk, mely egyáltalán nem magánjellegű, hanem részben vagy egészében közérdekű tervekkel foglalkozik, bizonyosságául annak, hogy a hazafias célok szolgálatában egyetértettek és egymást támogatták. Néhány e levelek közül:

Kedves Barátom Uram!

Tegnap reggeli levélkémben talán nem jól fejeztem ki magamat, ezért nem kaptam meg azt, amit kérni bátor valék, t. i. az Angol Magyar Intézet iránti első programforma nyilatkozást — vagy talán a Gazdasági Tudósítások azon füzetét, melyben erről szó vagyon. — Megújítom kérésemet — csak egy fél órára lenne szükségem reá.

Ölelem meleg barátsággal

Kossuth.

Kedves Barátom!

Még egész délután egy pillanatig sem lehettem magamban. — A pótlék nyilatkozás iránt a német fordításban kijelölt észrevételt tökéletesen helyeslem és épp az ismétlés nézete lett volna, a

mit felelendő valék elsöben közölt azon nézetére, hogy a rossz kezelés 's a.....* említették meg; mert hiszen ez már említve volt, azonban nem látom szükségfelettinek egy pár szóval e részben a főnyilatkozatra utalni; — én azt gondolom, így távolról sincs, avvagy csak szine is a retiradenak e dologban, — hanem csak tisztába állítás van, a mely azt eszközöndi, hogy az okvetlen elkövetkezendő hirlapi harcból a személyeskedés indulatosága, ez a mindig és mindenesetre kellemetlen jelenet, ha nem is egészen számüzve, de bizonyosan mérsékelve lesz; — és a publicum előtt is mindig nyer, a ki ily jelét adja, hogy lépéseiben nem személyeskedő ártani kívánás, hanem magasabb célok vezérlik.

A pótlék nyilatkozás német fordításában aláhúztam néhány szavakat, minthogy azoknak értelmét itt 's így föl nem foghattam. De különben is szükségtelennek látnam — és így alázatos nézetem szerint a pótlék nyilatkozásnak hátsó része így lehetne: p. p. «én csak örvendhetek. Hogy azonban minden ellenvetés, 's nehézség kikerültessek; 's ha netalán valaki a nemzet előtti felszólamlásaim következtében Kirk Henrik ural viszonyba lépve, várakozását az anyanyilatkozásomban említett kezelési módszer miatt egészen vagy egy részben igazolva nem találná, engem méltó váddal ne illethessen; hazám fiaival semmi mást nem akartam tudatni, mint kötelességem szerint csupán azt, hogy az Angol-Magyar egyesület, miként ezt az eredeti

* Olvashatatlan szó.

terv szelleme kívánja, maiglan még teljességgel nem létezik.»

Ennyit mindenesetre a következetesség tekintetéből szükségesnek vélnék mondani — salvo, a mint magában értetik, *alieno iudicio*. — Engedje meg édes barátom, hogy Kirknek készített válaszát holnapig megtarthassam. — Én holnap ebéd után mindenesetre leszek tiszteletére, — mert nálam bizon háborítlanul alig szólhatnánk; pedig szeretni fogom Heilbron urat hallani, — ámbár reggel közölt ítéletemet nem egészen csak a Kirk leveleiből merittem, hanem abból is, a mit tegnap ő maga mondott; 's mi iránt már akkori ellenvetésemre sem felelt mást, mint azt, hogy előbb még olyan a k Kirket nem ösmerte.

Ez pedig nem felelt, mert mihelyt olyannak vélte ismerné, hogy ellene Sándornak azt írta, a mit irt, azon pillanatban meg kellett volna szakítani Kirkkal minden összeköttetést, nem pedig ide jönni vele, avvagy utána 's neki és ügyének használni látszani, míg más úton ellene dolgozott. — Ezt az én szememben sem az, hogy Kirk őt már előbb megcsalta, sem semmi más nem mentheti, mert egyenesen kellett volna fellépni ellene 's szemben nem barátnak látszani. — Meglehet, hogy az én erkölcsstanom a kereskedő világban tán nincs helyén — én róla nem tehetek, nekem tanom marad, de természetesen csak az én tanom, — 's ez még igen kevés.

Holnap látjuk egymást. — Ölelem meleg barátsággal

K. L.

Kedves Barátom Uram!

Küldöm vissza leveleit: a sok idővesztés között, melyet egészségem tekintetéből gyakran munkára teljesen alkalmatlan állapotom; a vásár alkalmával összesereglettekből nekem jutott látogató-sok; a gyűlés 's a . . . * okoztak, elvégre keresztül botoltam rajtuk és a szükséges kivonatot megcsináltam belőlük; most már a végre, hogy a kereset-javaslatát holnap kezéhez szolgáltatassam, nincs egyébre szükségem, mint azon első detaillirozott tervre, mellyel e tárgyban a Nemzet előtt fellépett, hogy tudjam voltaképen a célt 's a reményeket előadni, mik a dologhoz kötvék valának.

Egészségem folytonosan rosszúl van. — Még tegnapelőtt, midőn Kedves Barátomtól eljöttem, azt is tapasztaltam, hogy mivel ugy látszott, mintha éhen lennék, este ettem egy darabka rostélyost 's az egész éjjel oly alkalmatlan savanyu felböfögésem volt, olly savanyu nyál tolódott fel a számba, hogy gyakran föl kellett kelnem s vizivással csilapítanom.

Ölelem meleg barátsággal

Kossuth.

Csupán a Pest 21. Sept. 1839-rőli másolat maradt nálam, melyben az assotiatio terve foglaltatik — kérem, méltóztassék reversalisomat elenyésztetni.

* Olvashatatlan szó.

Édes Barátom!

Igen kívánnám, hogy ha Gifford valamit közöl velem, közhírré teendőt, iratná le oly emberével, a ki a levélben előforduló súlymérték 's pénz számokat mindjárt magyarhoni lábra tenné által; — én valóban reá nem érhetek, hogy Mae Cülloch minden zavarát keresztül kutatva arithmetizáljak. Angol számítás szerint pedig a dolgot adni semmit sem ér. — Különben is én kereskedő nem lévén, az ő technicali grammaticájukat nem értem. Barátom már talán járatosabb benne. Kérem szívesen, nézze át fordításomat az eredetivel, nehogy a calculusban valahol bakot üssek, 's ne sajnálja nekem holnap reggel jókor megküldeni.

Szívesen tisztelem

Csütörtök este.

Kossuth.

Gyűlésbe sietek. — Aláírási ívet küldök, ha ugyan az iparegyesületet érti Barátom, mert ki sem tette, milyen ív kell. — Gifford körleveleinek szétküldésére millio alkalom volt volna most, vásár alatt, kár volt azt nem használni, — a Prix courantot nem közlöttem, mert úgy volt írva, hogy én, ki kereskedő 's különösen angol kereskedő nem vagyok, nem értettem. De tegnap voltam Gifforddal, megmagyarázta — majd szólani fogok felőle a szerdai lapban. A . . . . . * gyapjuimat én is hozzá akarnám küldeni, de ily aprólékkal talán nem is igen örömet bibelődik, 's talán én is csak kárral

* Olvashatatlan szó.

adhatnám, kivált miután csak felet 's nem $\frac{2}{3}$ -át kapja az ember a becsárnak most meg.

Kossuth.

Már én is nehezen tudok a Hirlapra nézve a dolgon segíteni. Vajdával tudatni sem vállalhatom magamra, mert nem tudom, hol lakik; 's nekem ma délelőtt Redactionom van, 's megyegyűlése is van. — Igen jónak látnám, ha gr. Károlyi az elnökösködésre megkéreznék. — Talán B.-re is hatással volt egy bizonyos aristocratai szellem, mely a Pesti Hirlapnak ellensége, 's tán ki tudja, minő demokratiai iránytól fél; jó volna őt a dologról felvilágosítani; arról is, hogy ha az én személyem nem kedves neki, csak intsen, én örömet lemaradok. De balga beszéd a programtól föltétezní az elnökség elvállalását, midőn épp a program kidolgozására van elnökül megkérve. Tán nem jól informáltak a dologról.

Igen sietve —

Kegyedé

Kossuth.

1837-ben történt, hogy egy őszi estén előkelő társaság gyűlt össze gróf Széchenyi István palotájában. A társaság tagjai között volt Balogh Pál dr. is. A közérdekű vita során, hogy miképp lehetne az ország nyomasztó anyagi helyzetén javítani, arra a megállapodásra jutottak, hogy mindenekelőtt az ipart és kereskedelmet kell a legsürgősebben felszabadítani az osztrák járom alól és fejleszteni, mert

olyan nemzet, mely kizárólag őstermeléssel foglalkozik, melynek ipara, kereskedelme nincs, menthetetlenül elvész a haladottabb kultúrájú nemzetek között.

Balogh Pál az ország nagy szegénysége miatt idegen tőkének az országba vonása érdekében a kereskedelem fellendítését látja sürgősebbnek és e célból olyan intézmény létesítését javasolja, mely a magyar gazdatársadalmat szövetségbe tömörítse és a külföldi piacokkal érintkezést keresve, bekapcsolja a magyar nemzetet a világkereskedelembé. Minthogy pedig a magyar gyapjú iránt Anglia részéről nyilvánul a legélénkebb érdeklődés, felajánlja londoni összeköttetése révén egy angol-magyar kereskedelmi egyesület megszervezését. Indítványa általános helyesléssel találkozik, sőt lelkesedést kelt. Ő tehát hozzáfog haladéktalanul a tervezet kidolgozásához és sajátjából fedezve a költségeket, londoni ismerősei körében propagandát indít a felállítandó angol-magyar kereskedelmi intézet érdekében; fáradhatatlanul jön, megy, agitál szóban és írásban, itthon és külföldön.

Itthon nyilvános gyűléseken és lapokban tájékoztatja a gazdaközöniséget, felhívást intéz a termelők-höz, egy táborbába szólítja őket a közös érdek, közös cél elérésére. Londoni ismeretsége révén sikerül több hatalmas angol kereskedőcég érdeklődését felkelteni. Tárgyalásai kapcsán kialakul előtte a helyzet, megszövegezi és pontokba foglalja az egyesület szabályait. És orvos létére, ki mint ilyen a legkevésbé sem volt üzleti szellem, ebben az irányban is olyan bámulatos éleslátásról, helyes judiciumról tesz tanúságot, az alapszabályzat egyes pontjai olyan megfontolt óvatosságot és precizitást árulnak el, melyre az

elme kiválósága nem elegendő, melyre csak a fanatikus hazaszeretet, a nemzetéért való aggodalom, de egyben a magyar fajába vetett megdönthetetlen bizalom képesítette őt.

Londoni ismerősei közül Heilbronn Sándor az, kivel a legtöbbet tárgyal ez ügyben, — kéziratai között nem kevesebb, mint 106 levél tanuskodik róla — őt bízta meg az előterjesztéssel.

»Magyarország nemességének Heilbronn Sándor az alábbiakban tesz előterjesztést a magyar gyapjútermelőknek az ezen nagyfontosságú iparcikk után őket megillető haszon biztosítása érdekében:

1. Magyarország nemessége, — különösképpen a gyapjútermelők —, alakítsanak egy társulatot, melynek célja a gyapjúkereskedelem előmozdítása és e célból szállítsák a gyapjút egy ideiglenes raktárba Pestre, amíg a megfelelő épület a szükséges raktárakkal elkészül.

2. Intézzenek felszólítást Magyarország összes gyapjútermelőihez, — ismertetve ezen vállalat céljait és a kilátásbavett hasznot —, hogy csatlakozzanak mielőbb és adjanak aláírásokat, hogy majd az egész országra kiterjedő szervezettel nagy nemzeti hasznot lehessen biztosítani.

3. Azok, akik aláírták a nevüket, ne adhassák el a gyapjút semmiféle kereskedőnek, hanem egyedül ennek a vállalatnak.

4. A rászoruló tagoknak a gyapjú piaci árának megfelelő előlegek folyósíttassanak, amelyek a gyapjú eladásakor kerülnek levonásra.

5. A raktárba beszállított árut tisztítva és kiválogatva kell megfelelőleg elkészíteni az Angolországba való behajózásra, az áru egy ottani keres-

kedőcégnek címzendő, mely ott mint a vállalat vezérképviselte működne.

6. A londoni képviselet küldjön ki egy megbízható egyént, aki jártas a gyapjúkereskedelemben, aki itt, mint a vállalat igazgatója működne és megbízatnék nemcsak mindkét fél érdekeinek védelmével és az egész intézmény felügyeletével, hanem az időnként szükséges előlegek folyósításával is.

7. A londoni képviseletnek jogában áll az előlegek után járó kamaton kívül az ilyen műveleteknél szokásos jutalékot is felszámítani.

8. A londoni képviselet tegye meg a szükséges intézkedéseket, hogy az ezen vállalat céljaira szükséges tőke időről-időre rendelkezésre álljon.

9. Amint a londoni képviselet megválasztatott, egy nyomtatott körlevelet osszanak széjjel, mely megmagyarázná a vállalat természetét azoknak, akik már tagokként csatlakoztak, hogy bizottságot alakítsanak és válasszanak elnököt vezérigazgatói hatáskörrel, kinek ellenőrzésével ez a bizottság lenne megbízva.

10. A londoni képviselet kötelessége volna mindent elkövetni a legjobb árak elérése érdekében a nekik átadott gyapjúért és ha ez az intézmény megbízza őket áru eladásával, vagyis működésben van, nem szabad neki semmiféle más német gyapjú eladásával foglalkoznia.

11. A képviselet adja meg hamburgi, vagy egyéb megbízottaink címét, ahova a gyapjút időnként szállítani lehet és lássa el az intézményt tanácsokkal abban az irányban, hogy az üzleteket a legnagyobb eredménnyel lehessen lebonyolítani.

12. A termelők, akiknek szükségük van előlegekre, a gyapjúra felvett előlegek után a szokásos

jutalékot és költséget kötelesek megtéríteni. A közönséges gyapjút, melyet rögtön elszállítanak, ugyanazok a jutalékok és költségek terhelik, mint a finomabb minőségűt.

13. A vállalat felállítási költségeit elfogadványaik arányában a tagok viselik, úgyszintén közösen kell viselniük a vállalat részére esetleg szükségelt épületek költségeit is.«

*

Minden buzgalma dacára nehezen indul meg és lassan halad előre az ügy. Az angolok részéről nagy a bizalmatlanság elmaradt nemzetünk iránt, de itt-hon sem könnyebb a feladata. Gazdasági gyűléseken ismételten felszólal és iparkodik felrázni a közönyös-ségében elfásult birtokos osztályt. Kifejti előttük, hogy minden keserves munkájuk hiábavaló, ha idegeneknek dobják oda a hasznot, elsősorban annak az idegen élelmes kalmárnak, aki potom pénzen összevásárolja a gabonát, gyapjút és egyéb nyerstermékeket, hogy aztán óriás haszonnal adja tovább külföldnek, illetőleg elsősorban Ausztriának, mely feldolgozza iparcikké és méregdrágán vásároltatja vissza a magyarral. Gyarapszik tehát az osztrák ipar is a mi bőrünkön, csak a magyar küzd, verejtékezik haszon, eredmény nélkül. A magyar termelő évről-évre megmarad abban a szegénységben, mely nemcsak a kicsiny, de még a középbirtokos osztályt is jóformán nyomorba süllyeszti.

Végre három évi küzdelmes munka után, miközben ismételt kudarcok érik, sikerül Angliában megdönteni a bizalmatlanságot, előkelő londoni cégek tekintélyes tőkével hajlandók megindítani a vállalatot,

megbízottjukat Pestre küldik a végleges szerződés megkötésére és már-már a megvalósulás stádiumába kerül az Angol-Magyar Intézet, mikor — szerencsére még idejekorán — kiderül, hogy az angol exponens egy megbízhatatlan egyén, kinek vállalkozása fenyegeti az angol-magyar kereskedelmi intézet hírnevét. A rágalom a hírlapi támadások egész sorozatát zudítja ekkor Balogh ellen, melyekből azonban győzelmesen kerül ki, miután az igaztalan vádakat az abszolút korrekt, becsületes ember nyugodt fölényével cáfolja meg és utasítja vissza.

A sok kudarc és kellemetlenség azonban egyelőre kedvét szegi és bár nem mond le róla, jobbnak látja tervének megvalósítását alkalmasabb időre halasztani.

Mikor Baloghot a hírlapi támadás éri, Kossuth meleg barátsággal siet védelmére, illetőleg ő adja kezébe a védekezés fegyvereit oly módon, hogy lapjában, a Pesti Hirlapban, leközli nyilatkozatát, sőt mint egyik fenti leveléből kitűnik, ő szövegezi meg Balogh nevében az ú. n. Pótnyilatkozatot, melyben, hogy a termelőket szélhámosoktól megóvják. Kossuth jónak látja figyelmeztetni őket, hogy az Angol-Magyar Intézet egyelőre nem alakulhatott meg.

Három évvel később. — 1844-ben — már Kossuth fáradozik hasonló lelkesültséggel és önzetlenséggel egy kereskedelmi társaság megalapításán.

Az eszmét Baloghtól vette és gyakorlati megvalósításához is tőle kért tanácsot, mint aki már oly sokat fáradozott és járatos ebben az ügyben.

Meg is indul sokat ígérő lendülettel és az első év fényes eredménnyel zárul, a második évben azonban ugyanaz a sors éri, ami Balogh vállalkozását csak

fenyegette. Kossuth ugyanis a vállalat technikai vezetését egy Szabó Pál nevű kereskedőre bízta, kiben jóhiszeműleg teljesen megbízik és aki 1846-ban megbukik, megszökik és bukása magával rántja az anyyira fontos vállalatot is. Őt is éppen olyan kíméletlenül támadják, mint annak idején Baloghot, — írják róla, hogy hiányzik belőle az emberismeret, hogy hiszékeny, ábrándozó. Kossuth maga is elkecserevedve sóhajtott fel: «Úgy látszik, Isten kiválasztott minden gúnynak, rágalomnak, bántalomnak, akadályozásnak tárgyául.»

A történelem már azóta sokszorosan igazolta mindkettőjüket, bár a nemzet jobbjai akkor sem kételkedtek becsületességükben és abban, hogy a legnagyobb önzetlenség és áldozatkészség volt részükről, amit a nemzet érdekében cselekedtek. Ha intenciójuk ma kerülne a nemzet ítélőszéke elé, csak a legnagyobb elismerés, hála illethetné őket. Hogy tervük nem sikerült és hogy mindkettőjüket ugyanaz a kudarc éri, csak annak tudható be, hogy saját tiszta lelkük tükrében látták embertársaik cselekedetét és túlságosan megbíztak bennük.

Lelkük ébersége, fantáziájuk ereje csakhamar új cselekvési kört jelölt ki számukra.

Horváth Mihály «Huszonöt év Magyarország történetéből» című művében olvassuk, hogy almási Balogh Pál dr. 1841 elején a Pesti Hírlap 2. számában egy «Hasznos ismereteket terjesztő társaság» alakítására szólítja fel a nemzetet, mely hasonló angol társulat mintája szerint csakhamar meg is alakul s elnökéül Batthyány Lajos grófot sikerül megnyernie. Pár hónapi fennállás után Iparegyesületté alakul és célja a hasznos ismeretek terjesztésén kívül az ipar és kéz-

művek gyarapítása és tökéletesítése. A magyar ipar-egyesület megalapítója maga Kossuth Lajos volt, ki anyagilag is hozzájárul az alapításhoz, eszméje azonban Balogh Páltól származik, és megvalósítására az első lépést ő tette meg.

Szabadságharc

A következő években az Európaszerte erősödő demokratikus törekvések, az általános forrongás hatása alatt feltartóztathatatlanul nyomulnak előtérbe még sokkal fontosabb gondok és események. Minden érdekét a politika vesz igénybe, az általános bizonytalanság miatt pang az alighogy fellendült ipar és kereskedelem és hazánk mindinkább politikai küzdelmek színterévé lesz. Végre az első népképviselői országgyűlés alkotmányának védelmére fegyverbe szólítja a nemzetet és Széchenyi rémlátása valóra válik: kitör a szabadságharc.

Ezen idők eseményei közt Balogh Pál dr.-nak egy végtelenül szomorú, de éppen oly magasztos szereplését jegyezte föl a történelem.

Mint tudjuk, 1848 márc. 23-án megalakul az első független, felelős magyar minisztérium és gróf Batthyány Lajos miniszterelnök felszólítására gróf Széchenyi István vállalja el a közlekedésügy és közmunka tárcáját, ugyanakkor, mikor Kossuthnak a pénzügyi tárcát ajánlják fel. A meg hasonlítás azonban, mely Széchenyi és Kossuth közt volt, közös kabinetbe lépésük után sem simult el, sőt közelebbről figyelve, még sötétebb színben látta Széchenyi a Kossuth politikájától fenyegető veszélyt, melyet rajongó hazaszeretete a valóságnál is nagyobbak

almási Balogh Pál.

képzelt. Minisztertanácson, országgyűlésen, vármegyegyűlésen ismételten felemeli tiltakozó szavát Kossuth irányára és modora ellen és prófétai hangon fenyeget egy közelgő forradalommal. Hasztalan, a nemzet nagyobb része már Kossuth mellett van és Kossuth feltartóztathatlanul halad tovább megkezdett útján. Végre a honfiúi bánat, a folytonos tépelődés a hazasorsán, lassankint megtörték a nagy férfiú szellemi erejét: meghasonlásba jut saját magával is, önvádgyötri, mert ő volt az, ki évszázados álmából felébresztette nemzetét. Képzeteiben már látja a forradalmat és az égboltra lángbetűkkel felírva Kossuth nevét.

Balogh dr. egyre fokozódó aggodalommal figyeli páciense állapotát. Tudja, hogy itt, küzdelmeinek színterén, hol minden nap új gyötrelmeket ébreszt beteg lelkében, nincs számára pihenés, tehát nincs gyógyulás. Mindent elkövet, hogy munkaköréből kiragadja és távozásra bírja. Hosszas rábeszélés és sürgetés után végre szeptember 5-én útra kel az ő társaságában. Alig hagyták el azonban Budát, a gróf kiszökött a kocsiból és kijelentette, hogy semmi áron nem hagyja el a fővárost, ha kell, mint miniszter, inkább veszni kíván honfitársaival. Balogh teljes eréllyel kénytelen fellépni, hogy ismét kocsiba ültesse. Komáromban újabb incidens zavarja meg szomorú utazásukat. Mikor kocsijuk a hídon halad, hirtelen kiugrik a kocsiból és a Dunába veti magát. Már az a veszedelem fenyegeti, hogy egy gőzhajó alá kerül, mikor két ember utána ugrik és még idejében kimentí. Ezután még fokozottabb őrizettel viszik tovább Döblingbe.

Balogh Pál életének legnehezebb feladatát telje-

sította ekkor és legfájdalmasabb emléke maradt az a pillanat, mikor elválva tőle, Széchenyi mögött bezárultak a döblingi tébolyda kapui.

Szomorú emberi sors, hogy kiváló, nagy egyéniségeknek több ellenségük akad, mint a közönséges halandóknak. Alig hagyta el Széchenyi a fővárost, ellenségei azt a hírt terjesztették róla, hogy csak ürügyül használja az elmebajt, hogy menhelyet biztosítson magának a zavaros idők alatt, nehogy kénytelen legyen a nemzetnek a reakcióellenes harcában résztvenni. Az aljas rágalom a legnagyobb felháborodást kelti nemcsak Széchenyi híveiben, de minden becsületes magyarban. Wesselényi azonnal tollat fog, hogy szerencsétlen barátjának rágalmazóit nyilvánosan megbélyegezze és hogy a nemzet elé tárja a magavalóságában, mit szenvedett a nemes vértanu és mit vesztett benne. Batthyány miniszterelnök, hogy a rágalom terjesztésének elejét vegye, hivatalos nyilatkozatra szólítja fel Balogh Pál dr.-t, mint a beteg miniszter házi orvosát. Balogh nyilatkozatát és orvosi véleményét Batthyány rendeletére 1848 szeptember 20-án teszi közzé a hivatalos lap (Közlöny 103. sz.):

«A néhány hónap előtt kifejlett világrendítő események, melyek által egy egész lap fordult meg Európa sorskönyvében, a nagy férfiú folytonos küzdelmek közt levő elméjére megrázó hatással voltak, s felszólítván ő is nemzetünk életbárkájának vezetésére, aggodalmi nőttön-nöttek, midőn látta minden emberi kiszámítások csalékonyságát, s midőn látta, miként esküdt össze ármány és cselszövény, árulás és gázság az oly szerencsétlen kivívott sza-

badtság megbuktatására. A naponként vésteljesen tornyosuló felhők imádott hona láthatárán visszatükrözödték lelkében, s ő, ki a béke olajágával óhajtá legyőzni hazánk daemonait, borzasztó sejtelmeket érte keletkezni keblében, midőn az alacsony . . . . . csel-szövények és ármányok által gyujtogatott polgári háború lángjai csapkodni kezdenek az egekre, s pusztítani szép hazánk virágzó határait.

Lelkének folytonos feszülésben volt húrjai lankadni kezdenek, s ő, ki hona javáért oly fáradhatatlan tevékenységet tanusított, ki nem olcsó szavakkal, hanem nagy tettekkel bizonyítja be jelleme valóságos becsét, naponként szenvedélyesb szerepet kezd játszani.

Bizodalma a nemzet sorsába csökkenni kezdett s a láthatár, melyen epedve várjuk mindnyájan nemzetünk nagyságának fénysugarait fellövelni, előtte naponként sötétebb homályba merült. Mint kinek lelke a legborzasztóbb vészjóslatokkal teljes, úgy növekednek a nagy férfiú szorongatásai és nyugtalanságai.

Családja pár hét előtt nyári lakába költözött, s ő ezen lelki levertségében magára hagyatva, az aggodalmak és szorongattatások kínjai közt élt, s minden kedvetlen hír, minden nem várt esemény megrezentette keble húrjait.

Az annyi küzdelmek közt rendíthetlen hős ezúttal ingadozni kezdett. Folytonos álmatlan éjjeli virasztásai közt nem látott ő egyebet, mint rémképeket, melyek ellen lelke diadalt vívni ki, képes többé nem vala. És ezen lelki küzdelmekhez azon gondolat csatlakozott legkínosb hatással, hogy imádott hazája veszedelmének legfőbb oka ő maga, ő ébresztvén fel

a nemzetet százados álmából. Ha magas lelki ereje legyőzé is ottan a túlságos képzeletek, s kínos gondolatok furdalásait, annál nagyobb rohammal támadák meg azok egész valóját, s a legkeserűbb kitörésekre nyujtának alkalmat. Ilyenkor minden józan előterjesztés, minden nyugtató szó sikertelen volt. Az étvágy már rég óta elhagyá.

Folyó hó 4-én kijelentém a grófnak, hogyha egészségét visszanyerni kívánja, innen tüstént távoznia kell; hogy gyógyulásának mulhatlan feltétele mennél távolabb menni a fővárostól, hol minden szó, minden találkozás csak nagyobb zavarba hozza elhanyagolt lelki tehetségeit; de a gróf nem vala hajlandó az üdvös tanács elfogadására. Nem akarta hinni, hogy beteg. Az ingerültség pírjával festett arcot mutató tükör folytonos csalódásban tartá őt. Csak következetes sürgetések, többszöri szándékváltoztatások után, szülnének végre benne elhatározást.

Másnap (kedden) csakugyan kocsira ült a gróf társaságomban, nem határozva hova és merre, de Buda alig vala hátunk megett, s már a gróf leszállt, vagyis inkább kiszökött a kocsiból, kijelentvén, hogy nem megy egy tapodtat sem, hogy visszatér Pestre, hogy mint miniszter, helyét el nem hagyhatja, s hogy ő együtt kíván vészni, ha kell, hontársaival. Csak erőlyes sürgetések után sikerült őt reá bírni, hogy ismét kocsiba üljön. A haladás azonban csak nevelé a gróf sötét melancholiáját. Szüntelen hazája szerencsétlenségét emlegeté, s egész komolysággal fejtegeté, mikép nincs többé menekülés nemzetünkre nézve. Beteg képzeleteinek tükrében már látta ő hazánk fővárosát vad csordák által elpusztítva; a század egyik legpompásabb mesterművét, a buda-pesti

lánchidat a hullámok mélyébe temetve, s mint Marius Carthago düledékein, úgy képzelé ő magát elpusztult hazája romjain. És mikor a szerencsétlen grófot meglepi az eszelősség haragja — mint Esquirol a dühöt nevezi — az eltorzult arc barázdáin gyakran a kétségbeesés keserű könnyei görgedeznek le. Ilyenkor gyakran megkísérté őt az öngyilkosság deamona is, de lelki ereje nem engedé lesülyedni őt, a rossz iátékosok ezen utolsó menhelyéhez, mint Napoleon nevezé. Ellenben számtalanszor nyilvánítá, mi örömmel ölelné a halált, mint ki már gyógyíthatatlan, s ki többé hazájának hasznos tagja nem lehet. S mi lelki szenvedéseit a legmagasb fokra emeli, azon vallásos túlingerültség, mely a szemrehányások keserű fulánkjait mérges nyilakká változtatja. Ily leírhatlan kínos gyötrelmek közt, mint a gróf sokszor nyilvánító, többszöri huzakodások és ellenszegülések után, s a legdühösb rohamok gyakori kitörései közt, de mégis szerencsésen jutottunk Döblingbe, hol őt további orvosi felügyelés alá adtam át. Vérző szívvel hagyám el lelki küzdelmei közt hazám nagy polgárát, távol kedvelt családjától, s idegen arcoktól környezve, kik nem értik lelke magas vágyait, s nem osztoznak keble nemes érzelmeiben.

Mint a nemes gróf házi orvosa, kötelességemnek tartottam, mindezt némi részletességgel közölni a közönséggel, különösen azon gyöngédtelenek irányában, kik felejtve nagy hazánkfiának halhatlan érdemeit, felejtve, hogy ő újjászületésünk történetében oly fénypontot foglal el, nem átallották őt, kit lelancolt Prometheusként, hona vészteljes sorsáni kétségbeesése, mardosó féreg gyanánt gyötör, alacsony

gúnyaik, gyanúsításaik és rágalmaik tárgyául tüzni ki.

Hazánk, mely nagy férfiakban oly szegény, mint tétlen szóhősökben gazdag, méltán fájlalhatja egy oly fiának szerencsétlenségét, kinek keble, tettdús életének minden percében csak hazája dicsőségéért és boldogságáért dobogott, ki ezért annyit áldozott, mint századok lefolyta alatt egy magyar sem, s ki most is ezer örömmel váltaná meg élete árán, hona megszabadulását.

Meg is vagyok győződve, hogy hazám nemesb keblű polgárai közt nincsen egy sem, ki a nemes gróf halhatatlan érdemei iránti hálaérzetében buzgón ne óhajtana, hogy az égen borongó sötét felhők minél előbbi szétesésével, oszoljanak el a gróf lelkéről is azon sötét felhők, melyek most annak tehetségeit oly kínos zsibbadásban tartják, s hogy a gróf léphessen fel ismét minél előbb a nagy tettek színpadára, melyen ő annyi éveken át oly fényt árasztva működött, s melyen őt minden honszerető polgár oly bús szívvel nélkülözi.«

almási Balogh Pál d. s. k.

Balogh Pálné szereplése szabadságharcunkban és a Bach-korszak idején

Széchenyi István tragikus sorsa a lelke mélyéig megrendíti orvosbarátját, aki fájdalomával hosszú időre visszavonul a közéleti szerepléstől és a szabadságharc idejét orvosi hivatásának és családjának élve tölti.

De ugyanakkor, amikor Balogh Pálról egy időre elhallgat a krónika. kisebb és talán kevésbé fontos,

de nem kevésbé nemes és dicső szerepkörrel felesége lép a cselekvés színterére.

Mikor az udvari kamarilla ármánykodása önvédelemre kényszeríti a nemzetet és Kossuth 1848 július 11-i hatalmas beszéde után az országgyűlés megszállja erre a célra a 200.000 ujoncot és 42 millió forintot, az események olyan szédületesen gyors ütemben követik egymást, hogy Kossuthnak alig van ideje a honvédelem megszervezésére és a háború kitörése sok tekintetben készületlenül találja a nemzetet. Már az első ütközetek után megtelnek a kórházak, nem tudják befogadni a sebesülteket. A sérült katonák ellátásában egyre nagyobb hiány mutatkozik és Buda ostrománál, mert az ostromló sereg tábornoka nem értesítette volt előre a hadvezetőséget, már tömegesen hevernek Pest utcáin a rongyokba burkolt beteg, sebesült honvédek. Ez a szörnyű látvány cselekvésre szólítja a magyar nőket, akik mindent elkövetnek, hogy honvédeink hősokeket megillető bánásmódban részesüljenek. A legbuzgóbb és legönfeláldozóbb közöttük dr. Balogh Pálné. Nemcsak urának van segítségére a harctéri sérültek ellátásában, de mindenütt megjelenik ott, ahol a szenvedés legnagyobb, ahol nemcsak ápoló kezekre, de biztató, szelid szóra, a szeretet melegére is szükség van.

Mindjárt kezdetben a legsúlyosabban sérültek osztályán szállásoltatja el magát a honvédkórházban. Éjjel-nappal köztük van és saját és gyermekei ágy-neműjével a szenvedők fekhelyét teszi elviselhetőbbé, míg végre a pihenést nem ismerő, megfeszített munka őt is ágyba dönti. De csak rövid időre, alig jut egy kis erőhöz, már újból a sebesültek közt van. Később Guyon tábornok segítségével külön kórházat

létesít, ahol már mint a honvédkórházak kinevezett önkéntes főápolónője működik. Ez a kinevezés hivatalos elismerése volt áldozatkészségének; de betegei részéről nagyobb elismerésben is részesült: őrangyalukat látták benne és egymás között a «honvédek anyja»-nak nevezték.

A szabadságharc lezajlása után az ország különböző részeiről, ahol a világosi fegyverletételt megelőző heves ütközetek folytak, ismét oly tömegesen érkeztek a fővárosba a sebesülésekből még föl nem gyógyult honvédek, hogy nem voltak képesek elhelyezni őket és százával feküdtek a szerencsétlen áldozatok kapuk aljában, csűrökben, ólakban. Baloghné terjedelmes beadványt intéz Pest városához, hogy adjon a város fedett helyiséget, amit a lelkes magyar hölgygárda kórházzá alakítana. De Pest városa nem mert intézkedni, mert akkor már Haynau volt itt az úr. Baloghnét hozzá utasítja. Ő habozás nélkül vállalkozik erre is, elmegy Haynau hivatalába. Haynau azonban, mihelyt megtudja, miről van szó, mereven elzárkózik és megtiltja, hogy Baloghnét beengedjék hozzá. A szerencsétlen betegek tovább is az utcákon maradnak, míg végre a «honvédek anyja» Andrássy grófnéval, Batthyány és Brunswick Terézia grófnővel összeszedik a súlyosabb sebesülteket és magánlakásukon ápolják őket. Balogh Pál otthonában is minden talpalatnyi hely sebesült honvédekkel van tele. És nemcsak orvosi ellátásban és szeretetteljes, gondos ápolásban részesülnek, hanem élelemmel és ruházattal is ellátják őket mindaddig, míg az osztrák rendőrség állandó zaklatása ezt is lehetetlenné teszi.

Mikor Haynau a megtorlás kegyetlen munkáját megkezdi, a véstörvényszék ítélete előtt sokan kény-

telenek külföldre menekülni. Baloghné most a bujdosók ügyét veszi pártfogásába: sok nagy hazafi életét menti meg a hazának azzal, hogy saját életének veszélyeztetése árán elősegíti az emigrációt. Többek között Horváth Mihály, a nagy történetíró is az ő segítségével menekül ki. De árulója akad Baloghnénak, elfogják és börtönre ítélik. A «bresciai hóhér» börtönbe juttatta a vitéz magyar katonák orangyalát, mert életénél is jobban szerette hazáját és magyar faját. Az Újépületben szenvedte el büntetését, abban az óriás kaszárnyában, melyet már akkor oly sok gyászos emlék tett híressé és a magyar előtt gyűlöletessé. A szabadságharc áldozatait tömegesen tartották itt fogva és többeket itt végeztek ki. II. József császár építtette 1786-ban, a pestiek «Neugebäude»-nak nevezték el. Később a főváros szabályozása folyamán megváltották a hadikincstártól és lerombolták. Ma a Szabadság-tér parkja és palotasora díszlik helyén és ott, ahol gróf Batthyány Lajos kiontott vére szentelte meg a földet, egy öröklámpa ontja a kegyelet sugarait és inti fohászra a járókelőt.

Baloghné hónapokat töltött a Bach-korszak idején — 1852-ben — az Újépület börtönében. Sorsát nemes megadással tűrte, csak övéiért volt állandó rettegésben, mert alig láthatta őket, alig válthatott velük néhány szót, azt is szigorú ellenőrzés alatt. Levelei, melyeket szinte elképzelhetetlen utakon juttatott el családjához, elrettentő képét nyujtják annak az embertelen bánásmódnak, melyben a szerencsétlen foglyokat részesítették. Napirenden volt a botozás, dacára annak, hogy a fogház orvosának könyörületessége többeket megmentett ettől a barbárságtól. Emel-

lett állandóan zsarolták őket. Szegény Balogh Pál, ki ebben az időben a legszűkösebb viszonyok között él családjával, alig bír előteremteni annyit, hogy a börtön lelketlen piócáit kielégítse. Végre ismételt közbenjárásra sikerül kiszabadítani feleségét; visszatérhet otthonába, de tovább is állandó megfigyelés alatt tartják, most már nemcsak őt, hanem egész családját.

A zsarnok uralom mégsem éri el célját. Az elnyomás, a börtön elnémíthatja, de ki nem öli a szabadság szeretetét, sőt minél durvább erőszak fojtogatja, annál felvértezettebben kerül szembe a zsarnoksággal. A fogságából hazatért hitves és anya, lelkében az elszenvedett gyötrelmek keserűségével, homlokán a mártiromság glóriájával, a hazaszeretet varázsát árasztja maga körül és féltő gonddal ápolja és fejleszti azt tovább övéiben.

Baloghné kétségtelenül egyéniség volt, típusa a gyengéd, szelíd és egyben hőslelkű magyar nőnek, hősiességéért, nemes cselekedeteiért őt magát illeti az utókor elismerése. Mégis — úgy érezzük — hitvesének erényeiből is árad némi dicsőség Balogh Pálra, mert családi életének eszményi tisztaságát állítják elénk, melynek oltára a hazaszeretet volt.

Irányi Dániel jeles publicista (1849-ben kormánybiztos), menekülése után Párisban francia nyelven megírta a magyar szabadságharc történetét és munkájában meleg sorokban emlékezik meg Balogh Pálné áldásos tevékenységéről.

Magyar Tudományos Akadémia

A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása, — mint tudjuk — a «legnagyobb magyar», gr. Széchenyi

István nevéhez fűződik, ki 1825-ben az országgyűlésen felsőbüki Nagy Pál gyujtó beszédének elhangzása után minden jószágának egy évi jövedelmét — 60.000 forintot — felajánlotta erre a célra. A rövidesen megalakult tudós társaság még a kezdet nehézségével küzd, mikor Balogh Pál — már mint akadémiai tag — nagy lelkesedéssel magáévá teszi ügyét, ily módon is elévülhetetlen érdemeket szerezve a magyar tudomány fejlesztésében.

1856-ban újból külföldön találjuk őt, ahova ezúttal is tudományszomja viszi és az a vágy, hogy világhírű tudományos intézetekkel és azok vezetőivel közelebbi ismeretségbe kerüljön, remélve, hogy pártfogásukat fiatal akadémiánk részére megszerezheti. E célból felkeresi a francia tudományos akadémia elnökét, a híres zoologust, Geoffroy Saint Hilaire Izidort, megismerkedik Flourens-nal, a kiváló fiziológussal, a francia akadémia örökös titkárával és több jeles tagjával, nevezetesen Despretz fizikussal (Sorbonne tanára), Milne Edwards és Becquerell fizikusokkal. Meglátogatja Thyerry Amadéet, Attila történelmének íróját. Londonban felkeresi Faradayt, Owen természetbúvárt, Lyell híres geológust. Mindnyájan igen szívesen fogadják a nagyműveltségű, rendkívül megnyerő modorú magyar orvost. Ő pedig előkelő ismeretségét nem egyéni célok elérésére, nem saját érvényesülésére használja fel, hanem hazája érdekében, oly módon, hogy kieszközli azt, ami még Széchenyinek sem sikerült: Európa legnagyobb és legtekintélyesebb akadémiaja — az Academie des sciences — nemcsak tudósítványait (comptes rendus), hanem évkönyveit, (az Academie des Inscriptions emlékkönyveit) is megküldi akadémiánknak. Londonban

megszerzi a Royal Society — Anglia legnagyobb természettudományi intézetének munkálatait 1830-tól kezdve, a Linné fűvésztársulat addig kiadott 24 kötetes évkönyveit, a londoni Asiatic Society és az Asztromiai Társaság értékes munkáit. Szóval egész könyvtárt szerez akadémiánknak és kieszközli a brüsszeli akadémiával is az összeköttetést. Hazatérve, az Akadémia ülésein igen érdekes felolvasásokat tartott utazásairól és élményeiről, sajnos azonban, csak töredékes kivonatokban, mert orvosi gyakorlata gátolja őt nagyobb munka megírásában.

«Similis simili gaudet» — mondja a latin. Balogh Pál jellemvonásai közé tartozott, hogy úgy itthon, mint külföldön jártában is csak kiváló emberek társaságát kereste, csak azok között érezte jól magát. Rangot, hatalmi befolyást sohasem keresett, csak az egyéni kiválóság, az erkölcsi nagyság és tudás fölényét ismerte el.

Külföldi ismerősei közül különösen Geoffroy az, kihez kölcsönös nagyrabecsülés és szimpátia fűzi és kivel a tudós haláláig fenntartja az összeköttetést. Mikor 1856-ban meglátogatta a Jardin des Plantes-beli lakásán fogadta őt, mely tudósra valló egyszerűséggel berendezett két szobából állott. De annál nagyobb bőkezűséggel volt berendezve Geoffroy intézete a tudományos kutatás céljaira, hol akkoriban nagyszabású kísérletek folytak az ő vezetése alatt, melyek magukra vonták az egész tudományos világ érdeklődését. Ezek a kísérletek idegen állat- és növényfajok meghonosítását és tökéletesbítését célozták és nemcsak tudományos, de nemzetgazdasági szempontból is nagyfontosságúnak ígérkeztek.

A tudós végigvezette vendégét a tenyésztés cél-

jainak megfelelően sok részre tagolt kerten, melyben exotikus növények és a legkülönbözőbb állatfajok — a gerincesektől egészen a rovarvilág hasznos tagjaiig — szebbnél szebb példányokkal voltak képviselve. Közben élénk eszmecsere indult meg kettőjük között. Geoffroy érdeklődéssel hallgatta Balogh Pál természetfilozófiai fejtegetését és bár véleményük nem egyezett mindenben, tetszik neki, ahogyan a magyar «Quatrefages»* — mint ő elnevezte — saját álláspontját védi. De legjobban az anthropológiai tudásával lepte meg; ez annyira imponál a tudósnak, hogy melegen buzdítja, tegye közzé dolgozatait és kéri, küldje meg azokat neki is, mert szeretné kivonatát az akadémia ülésén felolvasni, majd egész terjedelmében leközzöltetni az Annales des sciences naturellesben. És nemcsak élőszóval, hanem a hozzá intézett emléksorokban is figyelmezteti, hogy ne feledkezzék meg erről:

»Je suis très heureux d'avoir en l'honneur de connaitre Mr. le docteur Paul de Balogh et je le prie de ne pas oublier la promesse, qu'il a bien voulu me faire de m'adresser un résumé de ses travaux anthropologiques. Je m'occuperai avec le plus grand soin de sa publication, dans l'interét de la science française.

Le 15 octobre 1856.

Isidore Geoffroy St. Hilaire.«

A buzdításra — mint ő maga írja — fellángol lelkében a vágy, hogy az e célra gyűjtött sok tanulmányát feldolgozza, de csakhamar elveti ennek gond-

* Kiváló francia természetbúvár a XIX. században.

ját, mert tudja, hogy orvosi gyakorlata mellett nem jut erre sem elég idő, sem kellő nyugalom. Valószínűleg éppen azért nem vállalkozott rá, mert különösen nagy gondot szeretett volna fordítani erre a munkájára, hogy megfelelhessen a tudós várakozásának és annak, amit róla mondott: «Je m'occuperai avec la plus grand soin de sa publication, dans l'intérêt de la science française».

Mikor néhány évvel később ismét megfordult a francia fővárosban, a Jardin des Plantes, hol olyan felejthetetlenül élvezetes órákat töltött Geoffroy Saint Hilaire Izidor társaságában, már csak emlékeit örzi a nagy férfiúnak. Megilletődve járja be a gyönyörű kertet és abban talál megnyugvást, hogy a méreteiben és gazdagságában pár év alatt hatalmasan megnövekedett intézmény még a tudós életében megszerezte neki a babérokat. Indítványára a Magyar Tudományos Akadémia külföldi tagjává választotta, szerény elismerésekép Akadémiánk érdekében tett nagy szolgálatainak.

Hazatérve azzal hódol emlékének, hogy egy tudományos értekezés keretében leírja a Jardin des Plantes-ban való találkozásukat és részletesen ismerteti a boulognei erdőben létesült nagy kísérleti kert berendezését, tudományos célját és működését, kiemelve Geoffroynak a zoológiai kutatások terén szerzett nagy érdemeit.

Ez az értekezés a Budapesti Szemle XVII. kötetében jelent meg. de gyors egymásutánban nyomon követi még számos kisebb-nagyobb dolgozata, melyeknek egy részében úti élményeit írja le igen érdekesen, a többi pedig a legkülönbözőbb tárgyú szépirodalmi és tudományos mű.

Balogh Pál irodalmi munkássága éppen olyan sokirányú, mint képességei és képzettsége. Ifjabb korából több szépirodalmi dolgozata maradt ránk, melyeket jobbra Kátay Aranka álnéven írt, de igazi terrénuma a tudományos irodalom. Filozófiai, természettudományi, orvosi és nyelvtani tudományoknak alig van ága, melyben kiválót ne adott volna a magyar irodalomnak, sőt a francia és német irodalmat is több rendbeli értekezéssel és önálló munkával gazdagította.

Talán éppen sok irányú műveltsége gátolta abban, hogy érdeklődését egy irányban koncentrálja, pedig ha csak egy tudományágat kultivál és abban mélyed el az ő alaposságával és képességével, valószínű, hogy korszakalkotót produkált volna.

De így is igen nagy volt hatása irodalmi, tudományos és főleg társadalmi téren.

Nem küzdött ki magának vezetőszerpet, — ez egyáltalán nem volt ambíciója — eszméiért mégis a legelső sorában harcolt, olyan képességekkel és törekvésekkel, melyek nemzeti haladásunk, tökéletesedésünk legönzetlenebb apostolai közé emelik.

Munkakedve még utolsó éveiben sem hagyta cserben. Orvosi tevékenysége mellett irodalmilag is dolgozik. Halála előtt négy évvel — 1863-ban — jelent meg: «A természettudományok igényei a törvényhozásban» és az «Olasz tudósok congressusa 1847-ben» című dolgozata; 1865-ben «A nagy óceán virágkertjei» és ugyanebben az évben Párisban «Des dangers des mariages consanguines» címen írt munkája.

Legutolsó műve, a «Galilei», már csak töredék, nem tudja befejezni, mert utóléri mindnyájunk kö-

zős sorsa: 1867 őszén a «mors imperator», ki ellen mások érdekében oly sokat harcolt, utolsó csatájában legyőzi őt. A Teremtő szellemi erejének teljességében elszólítja a földi mulandóság színteréről, hogy utat nyisson szárnyaló lelkének az öröklét birodalmában.

Földi maradványainak a kegyelet és elismerés megadta azt, aminek életében az ő puritán szelleme is hódolt: az erkölcsi nagyság nimbuszát. Ott porlik a Calvin-téri templom sírboltjának évszázados hangtalan csendjében, nagy kortársainak: Fáy Andrásnak, Báthori püspöknek és más jeles emberek hamvainak szomszédságában.

Anyagi kincseket nem hagyott hátra; munkás életének talán egyetlen értékes szerzeménye 50.000 kötetből álló gyönyörű könyvtára volt, mely négy hatalmas termet foglalt el otthonában és amely halála után kézírataival, arcképgyűjteményével és herbariumával együtt a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem könyvtárába került.

Almási Balogh Pál dr. élete a legnemesebb munkában telt el, a legmagasztosabb emberi célok szolgálatában. Egész életén át azért tanult, küzdött, hogy mindazt, amit tud, ami erkölcsi és anyagi tökélet gyűjtött, nemzete érdekében hasznosítsa. Megérdemli, hogy az utókor meg-megújuló lelkesedéssel hódoljon emlékének és horatiusi ihlettel szobrot emeljen neki a magyar lélek pantheonjában: «Exegi monumentum aere perennius».
